

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ

Для сучасної української прози характерним є різнобічність семантико-стильових пластів, певна свобода авторів у використанні мовних засобів. Увага лінгвістів спрямована передусім на вивчення художнього тексту як денотативно-образного простору і на слово як конститутивний елемент тексту. Проте недостатньо уваги приділено дослідженню структурно-семантичних параметрів вторинних найменувань, що й стало об'єктом нашого зацікавлення.

Сучасна українська проза репрезентує використання різних структурних типів вторинних найменувань, які репрезентовані одно-, дво-, три- та чотирикомпонентними конструкціями.

Структура метафори. У мовотворчості сучасних письменників незначний масив метафорики становить однокомпонентні метафори, виражені іменниками. Вони різні за походженням й охоплюють найрізноманітніші класи лексики, напр.: *півень, азалія, журавель, какаду, сорока, редька, кактус*. Пор.: *Кліф сміявся. – [...] й тебе з Роком, півню!* (С. Поваляєва); – *Давай, азаліє, моя тепер черга* (І. Карпа); *Журавель уже мчав геть. Навіть не попрощався* (Люко Дашвар); *Гірка у тебе правда, какаду* (Т. Антипович); – *Йди, сороко, – сказав. Або ж рота на замок* (В. Лис); *Редька позбирала помідори, поставила ровер...* (І. Карпа); – *І тобі спасибі, кактусе!* (Б. Мельничук); *...конус був чимось середнім між наглядачем, куратором і наставником* (Любо Дереш).

Двокомпонентна метафора репрезентована такими конструкціями:

- іменник у Н. в. + керований іменник у Р. в (генітивна метафора), напр.: *лігвисько бомжів, згряя бандитів, букет жабурів, рій хлопців*. Пор.: *...рій хлопців гудів за нею, де б вона не з'являлася* (М. Матіос); *...букет жабурів: редактор, художник, скульптор, музикант, поет...* (Б. Мельничук); *...згряя бандитів протрималася при владі зайвий рік* (Є. Кононенко); *...минаємо лігвисько бомжів біля переходу...* (О. Жупанський);

- прикметник + іменник, напр.: *баньканий дрючок, посивілий хорт, розумна жердина, мала гадюка, сіра мишка, вчений равлик*. Пор.: *Такий собі чоловік у футлярі або вчений равлик...* (Ю. Винничук); *Сіра мишка! [..] подивитися нема на що* (Люко Дашвар); – *Придушу малу гадюку!* – заверещав (Люко Дашвар); *Хіба вам колись доводилося бачити розумну жердину?* (Ю. Винничук); *Детектив Пікус, посивілий хорт...* (Т. Антипович);

- іменник + прикметник, напр.: *кобель невігуляний, кульбаба зів'яла, жеребець ненаситний*. Пор.: *Я тебе задушу, жеребця ненаситного...* (В. Шкляр); *Глянула збоку – кульбаба зів'яла, а не чоловік* (Люко Дашвар); – *Ти, кобель невігуляний!* (О. Забарний). Прикметники уточнюють ознаки метафоризованих іменників, зокрема, вказують на вік, зовнішність, риси характеру, психо-емоційні характеристики зображуваних персонажів;

Письменники-постмодерністи активно використовують дієслівну метафору, яка слугує яскравим засобом увиразнення зображуваної дійсності. Дієслово створює динамізм у метафоричному тексті, надає всім переносним ознакам рухливості, активізує їх. За своєю природою дієслово здатне викликати таку експресивність слів у метафорі, яка найвідчутніше діє на емоції [1, 36]. У сучасній художній прозі трапляються дієслівні метафори, що складаються з двох компонентів: «іменник + метафоричне дієслово», «метафоричне дієслово + іменник», пор.: *Свекруха засяяла. Яків усміхнувся* (В. Лис); *...ще мить – і Маруся вибухне, лясне Льошку по щоці...* (Люко Дашвар); – *Зробила все, як ти звелів, – защебетала Регіна* (Б. Мельничук).

Структура метонімії. У мовотворчості сучасних авторів спостерігаємо вживання іменникової та прикметникової метонімії. Найуживанішою є іменникова метонімія. Виокремлюємо одночленну і двочленну метонімію. Одночленна метонімія представлена здебільшого онімами із типом відношень «прізвище автора» → «твір автора», напр.: *...коли вперше прочитала Цветасву та Рембо, – я хотіла померти молодою й незайманою...* (І. Роздобудько); – *...Зустрінемося на початку Чайковського* (Ю. Винничук).

Для двочленних метонімічних конструкцій характерний тип семантичного відношення «ім'я та прізвище автора» → «твір». Пор.: *Я крав поезію та маловідомих українських забутих письменників ХІХ – початку ХХ сторіч, виданих у 50-60-тих роках, коли я ще не міг їх придбати: Стефана Коваліва, Дніпрову Чайку, Любов Яновську...* (Ю. Винничук).

Зрідка трапляються також генітивні метонімічні конструкції, напр.: *Склянка горілки пам'ять не освіжила* (О. Забарний); *Не могла згадати, що там всередині... нарешті згадала і видобула флакон духів* (Ю. Винничук).

Структура перифрази. Мовотворчість сучасних авторів вирізняється вживанням великої кількості перифраз різними за своєю структурно-граматичною специфікою. Найпродуктивнішими моделями структурно-граматичної будови двокомпонентних перифразових номінацій в українській прозі ХХІ ст. є субстантивні словосполучення з атрибутивним типом відношень. З-поміж них найпоширенішою моделлю є «прикметник + іменник», напр.: *футбольний Піфагор, залізний вихор, чорна хвороба*. Пор.: *...улюбленці-числа зіграли свою гру проти футбольного Піфагора?* (Ю. Андрухович); *Чорна хвороба зробить з чоловіком усе на світі* (Г. Пагутяк); *Залізний вихор пролетів над нами, лишаючи своє «так-так»...* (Брати Капранови).

Серед двокомпонентних перифраз виділяємо чисельну групу словосполучень типу «іменник у Н.в. + іменник у Р.в.». Семантико-синтаксичні відношення між елементами словосполучень цієї моделі атрибутивні, форма граматичного зв'язку – безпосереднє керування. Пор.: *На батьківщині Ісуса хоча б один раз мусить побувати кожен* (І. Роздобудько); *...вона ж завозила грозу бандитів додому...* (А. Кокотюха); *...Путаний почав підбивати клинці до нашої «королеви мод»...* (Є. Дудар). Двокомпонентні перифразові номінації у мовотворчості сучасних авторів слугують для позначення єдиного, нерозчленованого семантичного цілого.

Субстантивна модель комбінування перифразових номінацій може бути поширена до тричленних конструкцій із такою структурою: «іменник + прикметник + іменник», напр.: *царство щасливої старості, країна жовтої*

змії, країна червоного дракона. Пор.: ...**країна червоного дракона** знову стає монархією... (О. Жупанський); ...**суспільно-соціальний устрій у країні жовтої змії** зазнав значних змін... (О. Жупанський).

У мовосвіті сучасних авторів чотирикомпонентні перифразові номінації характеризуються сконденсованістю вислову. Тут фіксуємо такі моделі: «іменник + прикметник + прикметник + іменник», пор.: *Там радість і свято. Там їдять кару небесну швидкого приготування* (Любко Дереш); «прикметник + прикметник + іменник + іменник», напр.: *добра стара товстуха Берта*, пор.: *Добра стара товстуха Берта, як назвав кохану столицю мій друг-берлінець...* (І. Роздобудько); «прикметник + прикметник + прикметник + іменник», пор.: *Центральні вулиці міст починають стугоніти від титанового кроку могутніх мислячих бойових машин...* (О. Жупанський).

Отже, для мовотворчості письменників-постмодерністів характерне використання іменникової, прикметникової та дієслівної метафори, метонімії й перифрази. Іменникова метафора здебільшого виконує функцію номінації. Прикметникова метафора – метафора-характеристика. Вони характеризуються різноплановим змістовим наповненням, надає додаткову інформацію, конкретизують зображувані явища. Дієслівна метафора у творчості письменників-постмодерністів передає інформацію про динаміку розвитку явища, його процесуальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пустовіт Л. О. Засоби вираження метафори / Л. О. Пустовіт // Культура слова. – 1977. – Вип. 11. – С. 34-42.